
*Jarosław Stulczewski**Towarzystwo Przyjaciół Zduńskiej Woli*

ZMIANY NAZW ULIC I PLACÓW W ZDUŃSKIEJ WOLI

Wprowadzenie

Artykuł jest przyczynkiem do dalszych badań nad nazewnictwem ulic i placów Zduńskiej Woli na przestrzeni okresu od 1825 r. do czasów współczesnych¹. Zgromadzono więc nazwy współczesne z obszaru miasta w aktualnych granicach administracyjnych oraz dawne, które funkcjonowały w mieście na przestrzeni ostatnich dwóch wieków, były z czasem zmieniane, przywracane lub bezpowrotnie zniknęły. W dziejach Zduńskiej Woli były też okresy funkcjonowania obcojęzycznego nazewnictwa, szczególnie podczas II wojny światowej, gdy władze niemieckie w maju 1943 r. podjęły działania porządkujące nazewnictwo miasta i zmieniały istniejące nazwy na niemieckie².

Zduńska Wola od roku 1825, czyli od momentu uzyskania praw miejskich rozwijała się przez przyłączanie przyległych obszarów (folwarków, koloni, wsi) zarówno niezurbanizowanych (pól, łąk, lasów, pastwisk), jak i zurbanizowanych. Nazewnictwo ulic i placów tych terenów interesuje nas wyłącznie od momentu ich inkorporacji do miasta. Prezentowane w artykule nazewnictwo ma charakter oficjalny, co oznacza, że zostały one uwidocznione w dokumentacji geodezyjno-kartograficznej (plany miasta) i są stosowane w urzędowych aktach. Artykuł powstał z myślą o mieszkańcach Zduńskiej Woli, bowiem zmieniające się nazwy otaczających nas ciągów komunikacyjnych interesują wiele osób.

Zmiany granic Zduńskiej Woli

Terytorium Zduńskiej Woli po ustanowieniu jej miastem wynosiło 36 włók 22 morgów i 22 prętów kwadratowych na miarę nowopolską³ (617,1527 ha)⁴. Graniczyło

-
- 1 Pisząc o ulicach i placach w Zduńskiej Woli mam na myśli wszystkie ciągi komunikacyjne: aleje, pasáže, place/rynki, ronda, skwery i ulice (bez parków).
 - 2 T. Kościan, *Kalendarium Zduńskiej Woli*, Zduńska Wola 1995, s. 35.
 - 3 Miary nowopolskie – system miar Królestwa Polskiego wprowadzony 1 stycznia 1819 r. i oficjalnie stosowany do roku 1849, kiedy zastąpiły go miary rosyjskie. W praktyce korzystano z niego również później.
 - 4 *Opis miasta Zduńskiej Woli z 1860 r. sporządzony przez burmistrza Feliksa Piotrowskiego*, oprac. J. Śmiałowski, Zduńska Wola 2000, s. 7.

z gruntami folwarcznymi Zduńskiej Woli, gruntami chłopskimi tegoż miasta, gruntami wsi rządowej Czechy, a także wsią Stęszyce, Opiesinem, Kawęczynkiem, Osmolinem, Krobanowem, Sędziejowicami i Paprotnią⁵.

Ustalony w 1825 r. kształt granic miasta, pierwszy raz został zmieniony w roku 1830. Wymusił to dalszy rozwój Zduńskiej Woli, gdy napłynęła na ten obszar spora grupa osadników. Na wniosek dziedzica Stefana Złotnickiego, Rada Administracyjna Królestwa Polskiego, postanowieniem z dnia 15 czerwca 1830 r., włączyła w obszar miasta leżącą na północnym wschodzie przyległą wieś Kawęczynek/Kawęczyn⁶ (obejmującą przestrzeń 68 morgów i 268 prętów kwadratowych)⁷. Są to okolice dzisiejszego skrzyżowania ul. Szadkowskiej i Przemysłowej do wiaduktu kolejowego⁸.

Trzeba zauważyć, iż zmiany granic administracyjnych Zduńskiej Woli nie następowały zbyt często. Kolejne poszerzenie terytorialne nastąpiło dopiero pod koniec XIX w. Wówczas nastąpiła inkorporacja folwarku Jurydyka. Był to dość duży obszar leżący niemal w środku miasta, ale nie należał do niego, mimo że w przeszłości był własnością dziedzica, w którym zamieszkiwał. Zamykał się w granicach dzisiejszych ulic Złotnickiego, Piwnej, Kościelnej i Dolnej. Jurydyka nie podlegała prawu miejskiemu i stanowiła obszar pewnego rodzaju „wolnocłowy”, tj. nieobjęty podatkami miejskimi od handlu. Formalnie, folwark Jurydyka zamieszkiwany był przez 47 osób, znajdowała się na terenie gminy wiejskiej Zduńska Wola⁹. Mimo, że mieszkańcy Jurydyki protestowali przeciwko włączeniu ich do miasta, władze carskie 24 marca 1899 r., podjęły w tej kwestii ostateczną decyzję. Dopiero jednak 15 stycznia 1900 r. nastąpiła faktyczna inkorporacja folwarku w granice miasta¹⁰.

W okresie dwudziestolecia międzywojennego władze Zduńskiej Woli czyniły starania o rozszerzenie granic miasta. Już w sierpniu 1923 r., radni zduńskowolscy na sesji zdecydowali się przyłączyć do miasta wieś Osmolin i kolonię Osmolin I, a w styczniu

5 Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej: AGAD), Zbiór Kartograficzny, sygn. 402/488-35.

6 Wieś w 1827 r. zamieszkiwało zaledwie 25 mieszkańców w 4 domach. Zob. *Tabella miast, wsi, osad Królestwa Polskiego z wyrażeniem ich położenia i ludności alfabetycznie ułożona w Biórze Kommissji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji*, t. 1, A-E, Warszawa 1827, s. 202.

7 AGAD, Rada Administracyjna Królestwa Polskiego, sygn. 188/18, k. 407, 411.

8 Na tę okoliczność w październiku 1829 r. mierniczy Wilhelm Bergemann sporządził mapę wioski Kawęczyn (Kaweczyn) przeznaczonej do powiększenia terytorium miasta Zduńska Wola. Na planie zaznaczono nieliczne zabudowania oraz podział gruntu na 7 działek, rozdzielonych pomiędzy kolonistów wymienionych w tabeli obok rysunku. Byli to w większości imigranci: Johann Gottlieb Hiller, Karol Gottlieb Fogel, Josef Weis, Melchor Heydrich, Johann Friedrich Konrad, Benedykt Adamski i Jakub Rosie. Zob. AGAD, Zbiór Kartograficzny, sygn. 402/488-36A, 36B.

9 B. Chlebowski, F. Sulimierski, W. Walewski, *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 3, Warszawa 1882, s. 638; t. 14, Warszawa 1895, s. 547.

10 Archiwum Państwowe w Łodzi, Rząd Gubernialny Kaliski, sygn. 92/3293, k. b. pag.

1929 r. podjęli uchwałę o ponownym rozszerzeniu granic miasta przez inkorporację do niego koloni Osmolin oraz wsi Rozomyśl, Henryków, Stęszycy i Zduny. Zamierzenia te ostatecznie nie zostały zatwierdzone przez władze nadrzędne i terenu Zduńskiej Woli nie powiększono¹¹. Ponownie temat ten podnosili miejscy radni w roku 1933 i 1936. Na sesji 1 sierpnia 1936 r. radni podjęli na nowo decyzję o czynieniu starań o włączenie w granice miasta gromad leżących w gminie Zduńska Wola: w całości – Osmolin wieś i folwark, Opiesin I, Rozomyśl, Stęszycy, Stęszycy Średnie, Zduny; częściowo – Czechy, Izabelów, Osmolin I i II¹². Pomimo, że Rada Miejska Zduńskiej Woli praktycznie do samego wybuchu wojny niejednokrotnie występowała do władz nadzorczych z prośbą o powiększenie terytorium miasta i inkorporację do niego okolicznych terenów, to nigdy nie otrzymała pozwolenia¹³.

Dalsze korekty granic Zduńskiej Woli i sąsiadujących z nią wsi dokonano dopiero po II wojnie światowej. Nie nastąpiło to od razu, gdyż był to proces długotrwały i złożony. Podjęte jeszcze przed wojną działania ponownie chciano bardzo szybko wprowadzić w życie. Przedmiotem obrad Rady Miasta z 13 listopada 1945 r., był temat powiększenia Zduńskiej Woli. W tym celu organizowano także okolicznościowe łączone sesje radnych z terenu miasta oraz radnych z terenu gminy Zduńska Wola. 6 listopada 1947 r. gminni radni zgodzili się na wyłączenie z granic gminy na rzecz miasta gromad: Osmolin folwark i Osmolin kolonia, Rozomyśl i Zduny, motywując to tym, że miejscowości te miały charakter podmiejski. Już wówczas myśłano o wyłączeniu z obszaru gminy osady kolejowej Karsznice i inkorporację jej w granice miasta, ze względu na charakter czysto kolejowy¹⁴. W 1946 r. miasto Zduńska Wola zajmowało obszar 7 km² i zamieszkałe było przez 14601 osób¹⁵.

Mimo usilnych starań, sprawa ta nie przebiegała tak szybko jak planowano. Zamierzenia zostały zrealizowane dopiero w związku z trwającą reorganizacją administracji wiejskiej. Na mocy uchwały Wojewódzkiej Rady Narodowej w Łodzi z 4 października 1954 r., włączono do miasta kolonię Osmolin, wieś Osmolin, wieś Rozomyśl, wieś Stęszycy, wieś Zduny, wyłączając je z gminy Zduńska Wola, a osada kolejowa Karsznice uzyskała status samodzielnego osiedla¹⁶.

11 D. Mazurkiewicz, *Miasto Zduńska Wola w Polsce Odrodzonej 1918-1939 – z dziejów samorządu*, Zduńska Wola 2018, s. 91.

12 Archiwum Państwowe w Łodzi Oddział w Sieradzu (dalej: APŁOS), Akta miasta Zduńskiej Woli, sygn. 11/87, k. 54, 75-76, 143.

13 Tamże, k. 228-229.

14 J. Stulczewski, *Gmina Zduńska Wola w latach 1945-1989*, [w:] *Monografia Gminy Zduńska Wola. Od rozbiorów do współczesności*, pod red. J. Stulczewskiego i Z. Włodarczyka, Zduńska Wola 2023, s. 337.

15 „Rocznik Statystyczny Miasta Zduńskiej Woli 1971” 1971, t. 1, s. 35.

16 Uchwała Nr 26/54 Wojewódzkiej Rady Narodowej w Łodzi z dnia 4 października 1954 r. w sprawie zmiany granic niektórych miast w województwie łódzkim; w ramach Zarządzenia Nr Or. V-167/1/54 Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Łodzi z dnia 22 listopada

Powyższe inkorporacje terenów nie rozwiązały problemów przestrzennych miasta. Do kolejnych zmian administracyjnych i terytorialnych Zduńskiej Woli, w wyniku których jej powierzchnia powiększyła się znacząco, doszło z początkiem lat siedemdziesiątych w związku z utworzeniem gmin i likwidacji osiedli. Z dniem 1 stycznia 1973 r. na podstawie Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 30 listopada 1972 r., do Zduńskiej Woli włączono część obszaru zniesionego osiedla Karsznice, obejmującego osiedle mieszkaniowe i kolonię Karsznice, część sołectwa Krobanówek o powierzchni 105 ha oraz część obszarów wsi Henryków o powierzchni 60,10 ha i wsi Krobanów o powierzchni 25 ha. Ponadto inkorporacji uległa część obszaru wsi Marzenin o powierzchni ok. 7,5 ha oraz wsi Bilew o powierzchni 17,2 ha z powiatu łaskiego¹⁷.

Ostatnie istotne zmiany w granicach miasta Zduńska Wola dokonano pod koniec roku 1974. W ich wyniku, na mocy decyzji Rady Ministrów, z dniem 1 stycznia 1975 r. z gminy Zapolice w powiecie łaskim wyłączono obszar wsi Nowe Miasto o powierzchni 207 ha, część obszaru wsi Swędzieniejewice o powierzchni 246 ha i obszar lasów państwowych o nazwie „Paprotnia” w powierzchni 50 ha¹⁸.

Podsumowując, historia zmian granic administracyjnych Zduńskiej Woli na skutek jej dynamicznego rozwoju, związanego z inkorporacją nowych terenów, doprowadziła do tego, że dziś miasto zajmuje powierzchnię 24,58 km².

Pierwsze ulice i place

O nazwach pierwszych głównych ciągów komunikacyjnych w Zduńskiej Woli mówi zachowana i przechowywana w Archiwum Głównym Akt Dawnych *Mapa ogólna Powierzchni Terytorii przeznaczonego na Miasta fabrycznego Zdonska-Wola położone w Obwodzie Sieradzkim, Województwie Kaliskim*, opracowana przez mierniczego przysięgłego i patentowanego inż. Wilhelma Bergemanna w roku nadania praw miejskich Zduńskiej Woli, czyli w 1825. Zgodnie z opisem zamieszczonym na planie, stanowiącym kopię fragmentu dokumentacji całości dóbr zduńskowolskich, naniesiono na nim jedynie granice nowo lokowanego miasta, bez granic działek i nowej, regularnej siatki ulic¹⁹. Przedstawia ogólnie układ dróg, rodzaj terenu i niektóre budynki. Zważywszy na zaplanowany przez Stefana Złotnickiego uprzednio wcześniej napływ osadników na ten teren, ok. 1820 r. nastąpiło wytyczenie pierwszych ulic i placów w osadzie, które uzyskały swoje pierwsze nazwy²⁰.

1954 r. w sprawie ogłoszenia uchwał Wojewódzkiej Rady Narodowej w Łodzi z dnia 4 października 1954 r., dotyczących reformy podziału administracyjnego wsi. Zob. Dziennik Urzędowy Wojewódzkiej Rady Narodowej w Łodzi z dnia 1 grudnia 1954 r., nr 11, poz. 39.

17 Dziennik Urzędowy (dalej: Dz.U.) 1972, nr 50, poz. 325.

18 Dz.U. 1974, nr 47, poz. 291.

19 A. Bartoszewicz, H. Bartoszewicz, *Obraz kartograficzny miast Królestwa Polskiego 1815-1836*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 2020, t. 68, nr 2, s. 232.

20 E.H. Nejman, *Cztery pokolenia rodu Złotnickich w Zduńskiej Woli*, Zduńska Wola 2010, s. 114.

Na zachowanym pierwszym planie Zduńskiej Woli o charakterze lokacyjnym, wyróżniono kolorami, m.in. ulice zabudowane i niezabudowane oraz stare drogi²¹. Ważnym elementem są uwidocznione po raz pierwszy nazwy 12 ulic: Belweder, Honoraty, Juliusza, Maurycego, Petroneli, Przechodnia, Ogrodowa, Rynek, Stefana, Warszawskie Przedmieście, Zamkowa i Złota. Pojawiają się też wody i niekiedy ukształtowanie powierzchni (szraf). Te pierwsze to „Staw na Kazku” (miejsce młyna, niewidocznego na mapie na końcu ul. Stefana) oraz „Staw Blecharski” (położony wyżej na tej samej rzeczce przy ul. Petroneli). Wśród zaznaczonych budynków są: kościół katolicki, ratusz, dwór Złotnickich, trzy wiatraki (przy ul. Belweder) i planowany dopiero kościół ewangelicki (przy ul. Maurycego). Widoczny jest też cmentarz (przy dzisiejszej ul. Łaskiej)²².

Ryc. 1. Mapa gruntów przeznaczonych na zabudowę miasta Zduńska Wola, 1825

Źródło: AGAD, Zbiór Kartograficzny, sygn. 402/488-35.

Za sprawą obwieszczenia Sądu Pokoju Powiatu Szadkowskiego podanego do publicznej wiadomości w 1827 r., w sprawie regulacji hipoteki domów z placami w Zduńskiej Woli,

21 H. Bartoszewicz, *Przełom w kartowaniu przestrzeni miejskiej. Wielkoskalowe mapy miast Królestwa Polskiego doby konstytucyjnej 1815–1830*, [w:] *Z dziejów kartografii. Kamienie milowe w kartografii*, pod red. J. Ostrowskiego i P. Wespiańskiego, t. 17, Warszawa 2013, s. 242.

22 AGAD, Zbiór Kartograficzny, sygn. 402/488-35.

dowiadujemy się, że miasto tworzyło wówczas 16 ulic i 1 plac. Były to ulice: Belweder, Dolna, Emerytury, Honoraty, Juliusza, Farbiarska (Farbierska), Maurycego, Ogrodowa, Paprocka, Petroneli, Piwna, Przedmieście Warszawskie, Stefana, Stęska, Zamkowa i Złota oraz Rynek²³. Nazwa ulicy Stefana (prowadząca w kierunku Sieradza) pochodziła od imienia dziedzica Złotnickiego, a Honoraty (w stronę Łasku) oraz Juliusza (w stronę Szadku) i Petroneli (w stronę Widawy) – od imienia jego żony i dzieci²⁴. Zastanawia jednak nadana nazwa ulicy Maurycego (w stronę Stęszyc), gdyż w dostępnych dokumentach źródłowych brak jest informacji, jakoby Złotniccy mieli syna o takim imieniu, choć jak nietrudno zauważyć, wytyczone główne ulice w mieście odpowiadały imionom członków najbliższej rodziny dziedzica²⁵.

W sporządzonym dla władz rządowych u progu powstania styczniowego opisie statystycznym Zduńskiej Woli czytamy, że w mieście znajdował się Rynek i 14 ulic: Belweder, Browarna, Emerytury, Honoraty, Juliusza, Góry, Maurycego, Ogrodowa, Petroneli, Poprzeczna (wcześniej Dolna), Przedmieście Warszawskie, Stefana, Zamkowa i Złota²⁶. Obraz zabudowy oraz ulic miasta dostarcza nam kolejny opis sporządzony przez miejscowego lekarza Franciszka Czajczyńskiego²⁷. W 1866 r. scharakteryzował on Zduńską Wolę następująco²⁸: „Miasto zabudowane w formie kolonji w pięciu większych ulicach, przewlekłe od rynku wydłużonych. Domy w połowie prawie murowane, ogrodów bardzo mało. Woda li tylko studzienna. Północna część miasta leży w dole, wilgotna; południowa więcej wzniesiona, a tem samem suchsza”. Społeczność miejską w 1868 r. tworzyli głównie robotnicy, rzemieślnicy, przemysłowcy i kupcy. Nieznaczna ilość (81 osób) składała się na mieszczan-rolników²⁹.

Źródłem informacji o kolejnych ciągach komunikacyjnych, jest fragment mapy Zduńskiej Woli z 1899 r. oraz 2 mapy obejmujące całe miasto, sporządzone w języku rosyjskim w roku 1902 i 1907³⁰. Z ostatniego z planów dowiadujemy się, że w Zduńskiej Woli istniały wówczas już nowe ulice i place, takie jak: Mickiewicza, Niecała, Nowy Rynek, Składowa czy Targowa. Wyrys zawiera również projektowane nowe ciągi komunikacyjne. Już wówczas zapewne przymierzano się do wprowadzenia w życie planu re-

23 Dziennik Urzędowy Województwa Kaliskiego z 11 grudnia 1827 r., nr 50, s. 929-940.

24 Czytaj więcej: E. Nejman, J. Stulczewski, *Stefan Złotnicki (1779–1847) – założyciel miasta Zduńska Wola, podprefekt powiatu szadkowskiego, szlachcic i wolnomularz*, „Biuletyn Szadkowski” 2017, t. 17, s. 5-28.

25 Józef Śmiałowski twierdził, że małżeństwo Złotnickich miało syna Maurycego zmarłego jako dziecko. Jednak akt metrykalnych na ten temat brak. Zob. J. Śmiałowski, *Złotniccy – cztery wieki rodu*, „Na Sieradzkich Szlakach” 1999, nr 1, s. 5.

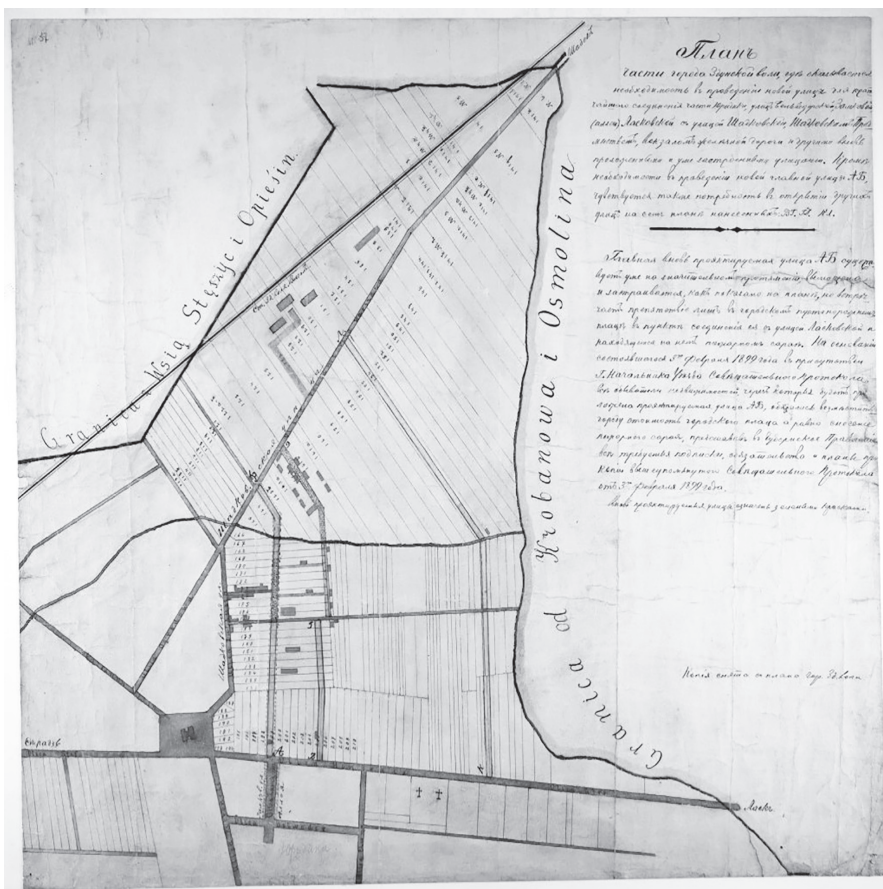
26 *Opis miasta Zduńskiej Woli z 1860 r...*, s. 12.

27 Podczas pobytu w Zduńskiej Woli leczył w czasie groźnej epidemii cholery w roku 1866. Zob. E.H. Nejman, *Cztery pokolenia rodu Złotnickich...*, s. 84-85.

28 „Klinika” z 3/15 listopada 1866 r., nr 10, s. 164.

29 J. Śmiałowski, *Zduńska Wola. Monografia miasta do 1914 roku*, Łódź 1974, s. 190.

30 Kopa cyfrowa w zbiorach Muzeum Historii Miasta Zduńska Wola.

Ryc. 2. Plan części miasta Zduńska Wola, 1899

Źródło: AGAD, Zbiór Kartograficzny, sygn. 402/488-37.

gulacji ulic i placów Zduńskiej Woli. Kilka lat później zamierzenia te nabierały realniejszych form. W tym celu w 1913 r. zlecono opracowanie specjalnej mapy zawierającej już nowe ulice wraz z ich proponowanymi nazwami, takimi jak, m.in. Ciasna, Furmańska, Jasna, Mokra, Podmiejska, Prosta, Towarowa, Wodna, Wołowa³¹. Niektóre z ulic doczekały się realizacji w projektowanej formie, inne powstały w późniejszym czasie pod inną nazwą, jak Ciasna (jako Górnośląska), Furmańska (Tkacka), Mokra (Wilcza), Podmiejska (Wileńska), Towarowa (Szkolna), Wołowa (Wolska). Do roku 1914 nie zauważamy ingerencji w nazewnictwo ciągów komunikacyjnych przez władze rosyjskie, a stosowano jedynie zrusyfikowaną postać nazw.

31 AGAD, Zbiór Kartograficzny, sygn. 402/429-129.

Powstawanie kolejnych ciągów oraz zmiany ich nazw

W okresie międzywojennym zduńskowolscy radni na sesjach pochyłali się nad sprawą uporządkowania oraz zmiany nazw istniejących ulic. 7 lutego 1931 r. podjęto decyzję, na mocy której zmieniono nazwy następujących ciągów komunikacyjnych: ul. Cmentarną na ul. Spokojną, ul. Fabryczną na ul. Zieloną od ul. Złotnickiego (ob. Dąbrowskiego) do granic miasta, ul. Kaczą na ul. Krótką, ul. Parkową na ul. Mickiewicza, ul. Przemysłową I na ul. Żeromskiego, ul. Przemysłową II na ul. Moniuszki, ul. Południową na ul. Targową, ul. Sieradzką na ul. Mostową, ul. Piwną na ul. Pankiewicza, ul. Stęszycką na ul. Berka Joselewicza³², ul. Widawską na ul. Nowy Świat, ul. Wierzbową na ul. Pomorską, ul. Wołową na ul. Wolską. Na przedmieściu zwanym dotychczas Pastwiskiem ul. Dolną na ul. Podleśną, ul. Dobrą na ul. Wschodnią, ul. Długą na ul. Główną, ul. Dojazd na ul. Dojazdową, ul. Dziką na ul. Polną, ul. Graniczną na ul. Cichą, ul. Krótką na ul. Orlą, ul. Łączną na ul. Klasztorną, ul. Podgórze I na ul. Łąkową, ul. Podgórze II na ul. Małą, ul. Ptasią na ul. Daleką, ul. Podleśną na ul. Brzozową, ul. Średnią na ul. Torfową, ul. Wspólną na ul. Sosnową. Od ul. Sieradzkiej boczne uliczki z lewej nazwano: Krzywa, Tkacka i Wiejska, a z prawej: Ciasna, Nowa, Północna i Zachodnia; przy ul. Marszałka Piłsudskiego (ob. Łaska): Cicha, Konopnickiej, Młynarska, Piaskowa, Mikołaja Reja, a po lewej Niecała. Od Nowego Rynku (ob. Plac Krakowski) odchodziła ul. Wąska, Przejazd, Owocowa. Skwer przy dworcu zyskał nazwę Plac Żelazny. Wydzielono ponadto ul. Graniczną, Przednią, Wspólną i Żytnią, a lasek zwany „Fraszycą” zmieniono na Lasek Strzelecki³³.

Na sesji Rady Miejskiej w dniu 4 stycznia 1934 r., zapadła decyzja o przyjęciu planu zabudowy miasta, nadaniu ulicom nowych nazw oraz ustaleniu granic Zduńskiej Woli. Radni zdecydowali o podziale miasta na 5 dzielnic, w wyniku czego powstała³⁴:

- dzielnica Północna (ograniczona ul. Sieradzką, Rynkiem, Juliusza),
- dzielnica Wschodnia (ograniczona ul. Piłsudskiego, Rynkiem, Juliusza, Opiesińską),
- dzielnica Południowa (ograniczona ul. Klasztorną, Graniczną, Podmiejską, Główną, Polną, Złotą, Kościelną, Piłsudskiego),
- dzielnica Zachodnia (ograniczona ul. Sieradzką, Rynkiem, Kościelną, Złotą),
- dzielnica Pastwiska (ograniczona ul. Graniczną, Podmiejską, Główną do granicy miasta).

32 Józef Berek Joselewicz (1765-1809) – kupiec żydowskiego pochodzenia, pułkownik Wojska Polskiego, oficer Legionów Polskich we Włoszech.

33 D. Mazurkiewicz, *Miasto Zduńska Wola...*, s. 93.

34 APŁOS, Akta miasta Zduńskiej Woli, sygn. 11/87, k. 82-83.

Uszczegółowiono, że w Północnej części Zduńskiej Woli nazwy ulic będą wywodzić się od nazw geograficznych miejscowości, jezior, mórz, rzek i krajów. W dzielnicy Wschodniej nazwy będą wynikać od tytułów, barw, nazw konstytucji. W Południowej części od nazwisk osób zasłużonych, dat wydarzeń i epok historycznych oraz nazw narodów. W dzielnicy Zachodniej ciągi komunikacyjne miały brać nazwy od zjawisk przyrodniczych, kwiatów, roślin i zwierząt. W dzielnicy Pastwiska nazwy pochodziły od nazw rzemiosł, zawodów, pór roku, miesięcy i dni.

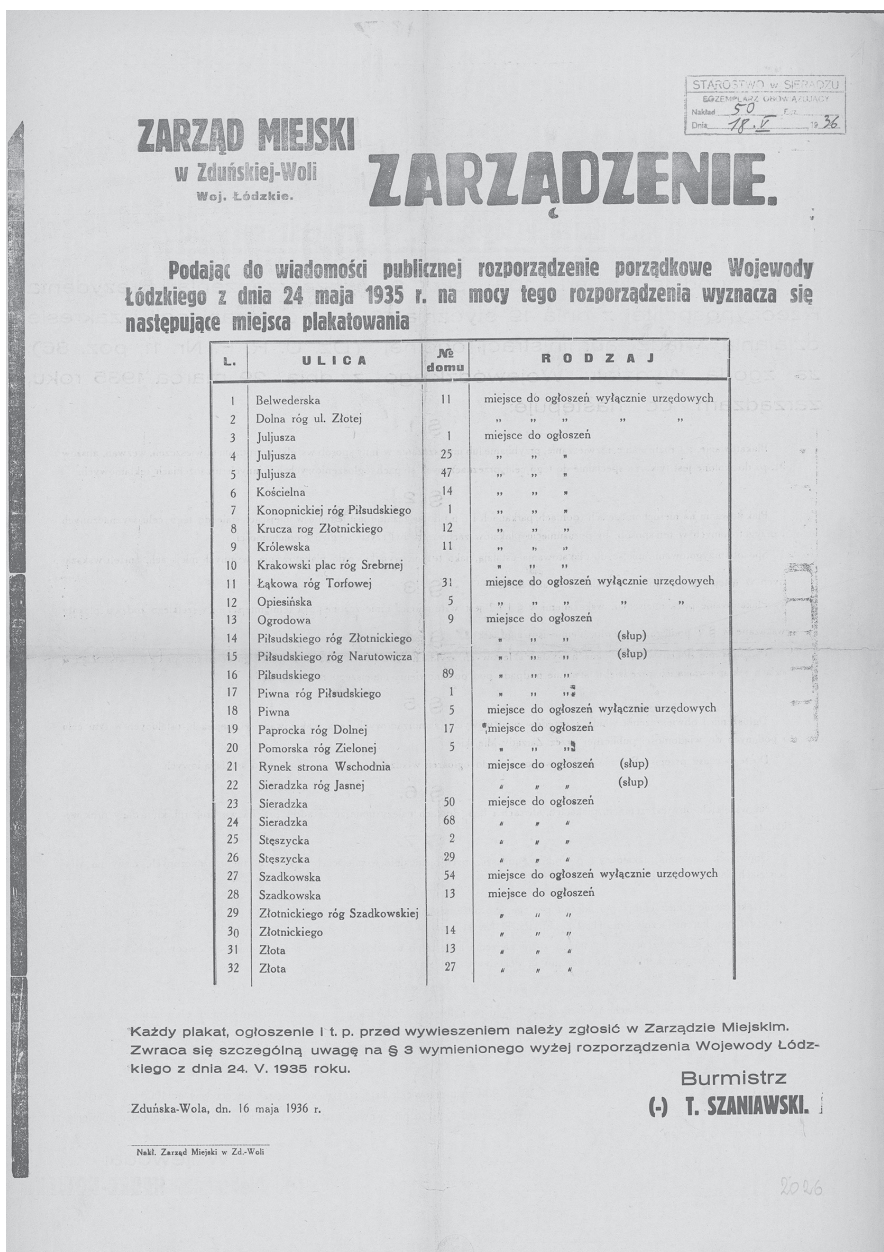
Zaproponowany schemat dał trzon pod obecny podział miasta oraz nazwy ciągów komunikacyjnych. Ustalał także nowe nazwy ulic i placów oraz ich granice, i tak³⁵:

- ul. Bałtycka, Wiślana, Mostowa (od ul. Północnej i Sieradzkiej, w kierunku zachodnim),
- ul. Cicha (od ul. Piwnej do cmentarza katolickiego),
- ul. Czeska (od ul. Piaskowej do ul. św. Mikołaja),
- ul. Hetmańska, Kilińskiego, Żytnia, Spacerowa, Ceglana (od ul. Szadkowskiej w kierunku wschodnim po stronie południowym),
- ul. Inżynierska (od ul. Zielonej do zbiegu),
- ul. Narwiańska (od ul. Sieradzkiej do Mostowej),
- ul. Niecała (od ul. Srebrnej do granic miasta z kolonią Osmolin),
- Plac Krakowski (dawnej Nowy Rynek),
- ul. Porębska, Widawska (od ul. Prostej w kierunku zachodnim),
- ul. Poznańska (od ul. Sęszyckiej do ul. Bałtyckiej),
- Rynek (ul. Juliusza i Piłsudskiego),
- ul. Srebrna (od Placu Krakowskiego do granicy miasta z kolonią Osmolin),
- ul. Topolowa, Obywatelska, od ul. Złotej w kierunku granicy miasta i na zachód),
- ul. Wiejska (wzdłuż granicy miasta we wsi Czechy, od cmentarza żydowskiego do szosy sieradzkiej),
- ul. Wolska (od ul. Szadkowskiej w kierunku północnym),
- ul. Zakopiańska (od ul. Wodnej na północ do ul. Kolejowej),
- ul. Zielona (od ul. Złotnickiego do granic miasta z kolonią Osmolin),
- ul. Żeromskiego (od Placu Krakowskiego do ul. Złotnickiego).

Niektóre nazwy ulic nie zakorzeniły się w krajobrazie miasta lub z jakiś przyczyn zostały zmienione. W sierpniu 1937 r. Rada Miejska na wniosek miejscowego Zarządu Koła Związku Peowiaków podjęła decyzję o przemianowaniu ul. Składowej na ul. Polskiej Organizacji Wojskowej³⁶. Mimo to, w świadomości mieszkańców i zachowanej dokumentacji geodezyjno-kartograficznej, była to cały czas ul. Składowa (dziś już nie istnieje).

35 Tamże.

36 Tamże, k. 193.

Ryc. 3. Afisz zarządzenia wyznaczającego miejsca na ulicach Zduńskiej Woli przeznaczone do plakatowania ogłoszeń urzędowych, 16.05.1936

Źródło: Biblioteka Narodowa, sygn. DŻS IA 6c5.

Dane o ulicach powstałych w kolejnych latach dostarczają nam w szczególności fragmenty mapy urbanistycznej Zduńskiej Woli z II połowy lat 30. XX w. oraz plan zatytułowany *Stadtplan Freihaus Reichsgau Wartheland* sporządzony w lipcu 1943 r. przez H. Hänischa w Dreźnie na zamówienie niemieckich władz okupacyjnych Zduńskiej Woli. Plan został opracowany po tym, jak 18 maja 1943 r. Artur Greiser, jako namiestnik Kraju Warty, wydał zarządzenie, którym nakazał natychmiastową zmianę niektórych miejscowości na niemieckie. Wówczas nazwa Zduńskiej Woli została zmieniona na Freihaus (Wolny Dom), a ulice i place miejskie otrzymały niemieckie nazwy³⁷.

Po przejściu frontu wojennego w styczniu 1945 r., przywrócono wszystkim ciągom komunikacyjnym na terenie Zduńskiej Woli przedwojenne nazwy. Niektórym jednak na krótko, gdyż musiały zostać zmienione tak, by pasowały do ówczesnych realiów. Takim przykładem jest Rynek, który już w marcu 1945 r. stał się Placem Zgody, a z dniem 20 grudnia 1949 r. przemianowany został na Plac Stalina³⁸. Ostatecznie, po okresie stalinizmu w Polsce, powrócono do nazwy Plac Wolności, mimo że była to nazwa wprowadzona podczas okupacji przez Niemców. Niektóre nazwy nie sprawdziły się i niedługo się z nich wycofano, jak chociażby przemianowanie ul. Kościelnej na ul. Konstytucji 22 Lipca 1952 r. W 1970 r. miasto zajmowała obszar 15 km² w którym było 155 ulic³⁹.

Na terenach nowych dzielnic mieszkaniowych wytyczano nowe ulice, a rozbudowa przemysłu i budownictwa mieszkaniowego stworzyła konieczność przebudowy szlaków komunikacji zewnętrznej i tras komunikacyjnych w Zduńskiej Woli. Zaplanowano i wytyczono obwodnicę w północnej części miasta, którą nazwano XXV-lecia PRL dla uczczenia i propagandowego podkreślenia dokonań socjalizmu i rozwoju Polski Ludowej (1969).

Zmiany w nazewnictwie które zaszły w okresie powojennym, wynikały zasadniczo z dwóch przyczyn – politycznych i administracyjnych. Istotne miejsce zajmowały przekształcenia podyktowane względami politycznymi. W ich wyniku pojawili się nowi patroni w nazwach pamiątkowych, np. Marian Buczek, Marceli Nowotko, Karol Świerczewski. Nowy charakter nazewnictwu miejskiemu, zgodnie z obowiązującą ideologią, nadawano także eliminując nazwy nawiązujące do realiów Polski przedwojennej (ul. Marszałka Piłsudskiego). Na początku lat 90. ubiegłego wieku masowo przywracano nazwy sprzed II wojny światowej oraz eliminowano wszelkie związki z ideologią i historią czasów Polski Ludowej w ramach tzw. dekomunizacji. Znikały więc z przestrzeni miejskiej nazwy związane z minionym okresem, zastępowane nazwiskami nowych patronów, np. Bolesław Leśmian, Hugo Kołłątaj, Piotr Skarga.

Celem administracyjnych zmian było uniknięcie powtarzania się nazw w obrębie miasta. Na zurbanizowanych terenach włączanych do Zduńskiej Woli, jak w przypadku osiedla Karsznice, istniały nazwy identyczne z nazwami już obecnymi w mieście.

37 *Anordnung über Ortsnamenänderung im Reichsgau Wartheland vom 18 Mai 1943*, „Verordnungsblatt des Reichsstatthalters im Warthegau” 1943, nr 12, s. 107.

38 T. Kościan, *Kalendarium Zduńskiej Woli...*, s. 37-38, 40.

39 „Rocznik Statystyczny Miasta Zduńskiej Woli 1971” 1971, t. 1, s. 28-30.

Modyfikacje przebiegały według różnych zasad. Gdy z dniem 1 stycznia 1973 r. włączono w granice miasta osiedle Karsznice, przekształcono wówczas ul. Spółdzielczą na ul. Chopina, ul. Grunwaldzką na ul. Słowiańską, ul. Fornalskiej na ul. Komisji Edukacji Narodowej, a ul. Kolejową na ul. Dworcową i ul. Skłodowskiej-Curie.

Według planu Zduńskiej Woli z 1985 r. na terenie miasta było 238 ulic, placów, alei i pasażów⁴⁰. Wytyczenie kolejnych ciągów komunikacyjnych było podyktowane dalszym rozwojem przestrzennym miasta i budową nowych osiedli mieszkaniowych. Dla przykładu, na nowym osiedlu Południe, powstały w poszczególnych latach następujące ulice: 1987 – Baczyńskiego, Iwaskiewicza, Jaracza, Modrzejewskiej, Staffa, Szymanowskiego, Tuwima, Witkiewicza, Zamenhofa; 1988 – Bogusławskiego, Malczewskiego, Solskiego; 1989 – Chełmońskiego, Gierymskiego, Kossaka⁴¹. W 1997 r. na terenie miasta istniało 262 ulic⁴². Sieć uliczną tworzyły ulice o jezdniach szerokich 5-10 m, za wyjątkiem drogi krajowej o zmiennej szerokości 9-14 m oraz ul. Kilińskiego, posiadającej dwa pasy ruchu po 6 m szerokości. Na obszarze Zduńskiej Woli w 2000 r. znajdowało się ok. 1560 tablic z nazwami ulic⁴³. W 2008 r. istniało tylko jedno rondo (Polskiej Macierzy Szkolnej) i jeden skwer (Konstytucji 3 Maja)⁴⁴. Od 1997 r. do czerwca 2024 r. powstało kolejnych 69 ciągów komunikacyjnych (w tym place, ronda i skwery)⁴⁵.

Nazwy ulic i placów – dawniej i dziś

Czynione na przestrzeni blisko dwustu lat zmiany nazw miejskich ulic i placów były spowodowane najróżniejszymi czynnikami. Należy do nich zaliczyć kwestie polityczne,

40 Plan miasta Zduńska Wola z 1985 r. (w zbiorach autora). W tym czasie Towarzystwo Przyjaciół Zduńskiej Woli wydało pierwszy przewodnik turystyczny po mieście, posiadający wkładkę w formie niewielkich rozmiarów mapy Zduńskiej Woli (25x26 cm). Zob. R. Poradowski, *Zduńska Wola i okolice*, Zduńska Wola 1984.

41 P. Gałczyński, *50 lat Spółdzielni Mieszkaniowej „Lokator” w Zduńskiej Woli*, Zduńska Wola 2008, s. b.n.

42 Plan miasta Zduńska Wola z 1997 r. wydany przez Agencję Reklamowo-Wydawniczą „Darmar” w Zduńskiej Woli (w zbiorach autora).

43 „Miejski Informator Gospodarczy 1990-2000” 2000, s. 64.

44 Skwer Konstytucji 3 Maja, pierwotnie położony w sąsiedztwie ul. Parkowej, Żłotnickiego i Kolbego, z chwilą powstania w mieście pomnika Konstytucji 3 Maja przy ul. Łaskiej (w sąsiedztwie Spółdzielni Mieszkaniowej „Lokator”, 24 listopada 2022 r. teren na którym umiejscowiono monument nazwano placem Konstytucji 3 Maja. Tym samym nazwa skweru uległa zmianie na Zenona Anstadta. Zob. Uchwała Nr LIX/903/22 Rady Miasta Zduńska Wola z dnia 24 listopada 2022 r. w sprawie nadania nazwy placowi na terenie Miasta Zduńska Wola; Uchwała Nr LIX/904/22 Rady Miasta Zduńska Wola z dnia 24 listopada 2022 r. w sprawie nadania nazwy skwerowi na terenie Miasta Zduńska Wola. Zob. Dziennik Urzędowy Województwa Łódzkiego z dnia 14 grudnia 2022 r., poz. 7410, 7411.

45 W tym czasie wydano kilka edycji planów Zduńskiej Woli, m.in. w 2005 (Wydawnictwo Kartograficzne Azymut), 2006 i 2015 (Arctros).

społeczne, geograficzne, językowe, bądź też techniczne. Decyzje o zmianach nazw na ogół nie są przyjmowane euforycznie przez społeczeństwo. Proces zmian w nazewnictwie ulic w XXI w., choć już nie na tak wielką skalę jak w poprzednim wieku, wciąż jest kontynuowany. W latach 2017-2018 modyfikacje w nomenklaturze próbowano wprowadzić w ramach tzw. drugiej dekomunizacji. Wówczas Wojewoda Łódzki naciskał zduńskowolski samorząd w przedmiocie zniesienia nazwy Plac Zwycięstwa na osiedlu Karsznice. Ostatecznie jednak do przekształcenia nie doszło⁴⁶. Za to z pobudek technicznych i porządkowych, Rada Miasta Zduńska Wola w marcu 2022 r., uchwaliła zmianę ul. 1-go Maja na ul. 1 Maja (os. Karsznice)⁴⁷, a w październiku 2023 r. przemianowano ul. Cementową na ul. Czeresniową⁴⁸.

Współcześnie Zduńska Wola posiada na swoim obszarze 331 ciągów komunikacyjnych⁴⁹, na które składa się 306 ulic, 2 aleje, 5 pasaży, 6 placów, 8 rond i 4 skwery (stan na 31.08.2024)⁵⁰. Z tych też względów poniżej prezentujemy tabelę zawierającą jedynie nazwy ciągów komunikacyjnych powstałych do roku 1985, gdyż ustanowione w kolejnych latach ulice, zważywszy na swój współczesny i aktualny charakter, nie zmieniały swojej nomenklatury, za wyjątkiem kilku przypadków. Były to raczej działania o charakterze porządkowym i językowym (gramatycznym), niż politycznym.

Punktem odniesienia do historycznych już ciągów komunikacyjnych na terenie miasta jest funkcjonujące dziś nazewnictwo. Ulice, place, aleje czy pasáže ukazano w poszczególnych okresach czasu (1830, 1907, 1943, 1985, 2024)⁵¹. W przypadku ciągów już nieistniejących, użyto odsyłacze wyjaśniające jego przybliżoną lokalizację we współczesnej przestrzeni miejskiej. Z uwagi na dużą liczebność nazw ulic, pominięto w tabeli człon ulica, jednak zachowano nazwę w przypadku alei, placu czy pasaży.

Nazwy pamiątkowe, tworzone od nazw osobowych, w różnym czasie miały rozmaity kształt. Początkowo nazwy takie upamiętniały postacie powszechnie rozpozna-

46 A. Olejniczak, *Co ma wojewoda do placu Zwycięstwa?*, <https://zdunskawola.naszemiasto.pl/co-ma-wojewoda-do-placu-zwyciestwa/ar/c1-4331721> [21.08.2024].

47 Uchwała Nr XLVIII/783/22 Rady Miasta Zduńska Wola z dnia 24 marca 2022 r. w sprawie zmiany nazwy ulicy. Zob. Dziennik Urzędowy Województwa Łódzkiego z dnia 13 kwietnia 2022 r., poz. 2024.

48 Uchwała Nr LXXV/1072/23 Rady Miasta Zduńska Wola z dnia 26 października 2023 r. w sprawie zmiany nazwy ulicy na terenie Miasta Zduńska Wola. Zob. Dziennik Urzędowy Województwa Łódzkiego z dnia 16 listopada 2023 r., poz. 9328.

49 Ostatnim ciągiem komunikacyjnym ustanowionym uchwałą Nr IV/66/24 przez Radę Miasta Zduńska Wola w dniu 29 sierpnia 2024 r. jest skwer im. Jana Libsza. Propozycję nadania nazwy wysunęło Towarzystwo Przyjaciół Zduńskiej Woli.

50 Pismo (e-mail) z dnia 26 sierpnia 2024 r. Biura Gospodarki Nieruchomościami Urzędu Miasta Zduńska Wola do Towarzystwa Przyjaciół Zduńskiej Woli (kopia w posiadaniu autora).

51 Wykaz nie zawiera nazw rond i skwerów, gdyż wszystkie one powstały po roku 1985 na terenie Zduńskiej Woli.

walne i wówczas miały strukturę ul. + nazwisko w dopełniaczu liczby pojedynczej, np. ul. Mickiewicza. Z czasem zaczęto dodawać inicjał imienia. Współczesne akty nadania nazwy pamiątkowej wprowadzają do nazwy rozbudowaną, wieloelementową formułę identyfikacyjną z pełnym imieniem i nazwiskiem, niekiedy także z tytułem naukowym czy stopniem wojskowym, np. ul. prof. dr. Tadeusza Kobusiewicza czy ul. kpt. Władysława Jachowicza. W potocznej komunikacji formuły te ulegają skróceniu zwykle do jednego elementu (do nazwiska). W poniższej tabeli zamieszczono jako człon wyróżniający jedynie nazwisko ze względu na swoją powszechność i aktualne funkcjonowanie w przestrzeni miejskiej.

Tab. 1. Nazwy ulic i placów na przestrzeni lat (powstałych do 1985 r.) w Zduńskiej Woli

2024	1985	1943	1935	1907	1830
Agrestowa	Agrestowa	-	-	-	-
Astrowa	Astrowa	-	-	-	-
Bałtycka	Bałtycka	Seestraße	Bałtycka	-	-
Bema	Bema	-	-	-	-
Boczna	Boczna	-	-	-	-
Borowa	Borowa	-	-	-	-
Brzozowa	Brzozowa	Birkensteg	Brzozowa	-	-
Cegielniana	Cegielniana	-	-	-	-
Ceramiczna	Ceramiczna	-	-	-	-
Chopina	Chopina	-	-	-	-
Cicha	Cicha	Friedhofsweg	Cicha	-	-
Czarneckiego	Czarneckiego	-	-	-	-
Czeresniowa	Cementowa	-	-	-	-
Czeska	Czeska	Bergsteg	Czeska	-	-
Daleka	Daleka	Holzgasse	Daleka	-	-
Dąbrowskiego	Dąbrowskiego	Bahnhofstraße	Złotnickiego	Złotnickiego	-
Długa	Długa	-	-	-	-
Dobra	Dobra	-	-	-	-
Dojazd	Dojazd	Landweg	Dojazd	-	-
Dolna	Dolna	Graf-Spee-Straße	Dolna	Dolna	Dolna
-	-	Friedhofsweg	Droga Cmentarna ¹	-	-
-	Droga Polna ²	-	-	-	-
Drwęcka	Drwęcka	-	-	-	-
Dworcowa	Dworcowa	-	-	-	-
Dziewiarska	Dziewiarska	-	-	-	-
Dybowskiego	Dybowskiego	-	-	-	-
Fabryczna	Fabryczna	Postgasse	Fabryczna	Fabryczna	-
-	-	-	-	-	Farbiarska ³
Fredry	Fredry	-	-	-	-
Gałczyńskiego	Zawadzkiego	-	-	-	-
-	-	Blansenstraße	Gdańska ⁴	-	-
Getta Żydowskiego	Getta Żydowskiego	Altstadtstraße	Stężycka	Stężycka	Maurycego
Główna	Główna	Graf-Spee-Straße	Główna	-	-
Gołębia	Gołębia	-	-	-	-
-	Górnośląska ⁵	Schulweg	Górnośląska	-	-

Grabowa	Grabowa	-	-	-	-
Graniczna	Graniczna	Schützenstraße	Graniczna	-	-
Grunwaldzka	Grunwaldzka	-	-	-	-
Grzybowa	Grzybowa	-	-	-	-
Henrykowska	Henrykowska	-	-	-	-
Hetmańska	Hetmańska	Weddingstraße	Hetmańska	-	-
Iglasta	Iglasta	-	-	-	-
Inżynierska	Inżynierska	Ringstraße	Inżynierska	-	-
Jabłeczna	Jabłeczna	-	-	-	-
Jagiełły	Jagiełły	-	-	-	-
Jagodowa	Jagodowa	-	-	-	-
Jałowcowa	Jałowcowa	-	-	-	-
Jasna	Jasna	Mühlengasse	Jasna	-	-
Jodłowa	Jodłowa	-	-	-	-
Juliusza	Nowotki	Juliusstraße	Juliusza	Juliusza	Juliusza
Kacza	Kacza	Winkelgasse	Kacza	-	-
Kaczeńcowa	Kaczeńcowa	-	-	-	-
Kałużewskiego	Kałużewskiego	-	-	-	-
Karsznicka	Armii Czerwonej	-	-	-	-
Jana Kazimierza	Jana Kazimierza	-	-	-	-
Kilińskiego	Kilińskiego	Andreas-Hofer-Straße	Kilińskiego	Targowa	-
Klasztorna	Klasztorna	Klosterweg	Klasztorna	-	-
Klonowa	Klonowa	-	-	-	-
Kłosowa	Kłosowa	-	-	-	-
Kmicica	Kmicica	-	-	-	-
Kobusiewiczza	Kobusiewiczza	Gräberstraße	św. Mikołaja	-	-
Kochanowskiego	Kochanowskiego	-	-	-	-
Kolbego	Kolbe	Manfred-Richthofen-Straße	Browarna	Browarna	-
Kolejowa	Kolejowa	-	-	-	-
Kołatąja	Dzierżyńskiego	-	-	-	-
Kombatantów	Kombatantów	-	-	-	-
Komisji Edukacji Narodowej	Komisji Edukacji Narodowej	-	-	-	-
Konopnickiej	Konopnickiej	Ernst-Moritz-Arndt-Straße	Konopnickiej	-	-
Konwaliowa	Konwaliowa	-	-	-	-
Kopernika	Kopernika	-	-	-	-
Kościelna	Kościelna	Kirchstraße	Kościelna	Kościelna	Petroneli
Aleje Kościuszki	Aleje Kościuszki	Lindenallee	Aleje Kościuszki	Zamkowa	Zamkowa
Krańcowa	Krańcowa	-	-	-	-
Kręta	Kręta	-	-	-	-
Królewska	Świerczewskiego	Friedrich-Wilhelm-Weber-Straße	Królewska	Niecała	-
Krótką	Krótką	Spatzensteg	Krótką	-	-
Krucza	Krucza	Rabenstraße	Krucza	-	-
Kryształowa	Kryształowa	-	-	-	-
Krzywa	Krzywa	Katzensteg	Krzywa	-	-
Kwiatowa	Kwiatowa	-	-	-	-
Laskowa	Laskowa	-	-	-	-

Leśmiana	Waryńskiego	-	-	-	-
Liliowa	Liliowa	-	-	-	-
Lipowa	Lipowa	-	-	-	-
Ludowa	Ludowa	-	-	-	-
Łanowa	Łanowa	-	-	-	-
Łaska	Łaska	Adolf-Hitler-Straße-Ost	Piłsudskiego	Łaska	Honoraty
Łąkowa	Łąkowa	Moorweg	Łąkowa	-	-
Łódzka	XXV-lecia PRL	-	-	-	-
1 Maja	1-go Maja	-	-	-	-
Malinowa	Malinowa	-	-	-	-
Maratońska	Maratońska	-	-	-	-
Marzeńska	Marzeńska	-	-	-	-
Mickiewicza	Mickiewicza	Goethestraße	Mickiewicza	Mickiewicza	-
Miła	Miła	-	-	-	-
Młynarska	Młynarska	Müllerweg	Młynarska	-	-
Moniuszki	Moniuszki	-	-	-	-
Mostowa	Mostowa	Brückenstraße	Mostowa	-	-
Murarska	Murarska	-	-	-	-
Narciarska	Narciarska	-	-	-	-
Narutowicza	Narutowicza	Hindenburgstraße	Prezydenta Narutowicza	-	-
Narwiańska	Narwiańska	Sudetenstraße	Narwiańska	-	-
Nerska	Nerska	-	-	-	-
-	-	Oktstraße	Niecała ⁶	-	-
Niemcewicz	Fornalskiej	-	-	-	-
Norwida	Norwida	-	-	-	-
Notecka	Notecka	-	-	-	-
Nowomiejska	Nowomiejska	-	-	-	-
Nowy Świat	Nowy Świat	-	-	-	-
Obrońców Westerplatte	Obrońców Westerplatte	-	-	-	-
Obywatelska	Obywatelska	Bürgerstraße	-	-	-
Odrzańska	Odrzańska	-	-	-	-
Ogrodnia	Buczka	Gärtnerstraße	Ogrodnia	Ogrodnia	Ogrodnia
Okrzei	Okrzei	-	-	-	-
Olimpijska	Olimpijska	-	-	-	-
Opiesińska	Opiesińska	Fleischerweg	Opiesińska	Opiesińska	-
-	-	Weidenstraße	Ordynacka ⁸	-	-
Orione	Klasztorna	Klosterweg	Klasztorna	-	-
Orla	Orla	Adlerstraße	Orla	-	-
Orzycka	Orzycka	-	-	-	-
Osmolińska	Osmolińska	Staubweg	Osmolińska	-	-
Paprocka	Paprocka	Gutsweg	Paprocka	Paprocka	Paprocka
Parkowa	Parkowa	-	-	-	-
Partyzantów	Partyzantów	-	-	-	-
Piaskowa	Piaskowa	Sandweg	Piaskowa	-	-
Piekarska	Piekarska	-	-	-	-
Piłicka	Piłicka	-	-	-	-
Piłkarska	Piłkarska	-	-	-	-
Piwna	Piwna	Schlageterstraße	Piwna	Piwna	Piwna

Plac Krakowski	Plac Krakowski	Am Markt	Plac Krakowski	Nowy Rynek	-
Plac Wolności	Plac Wolności	Platz der Freiheit	Rynek	Rynek	Rynek
Plac Zwycięstwa	Plac Zwycięstwa	-	-	-	-
Plac Żelazny	Plac Żelazny	Gorch-Fock-Straße	Plac Żelazny	-	-
Podbipięty	Podbipięty	-	-	-	-
Podleśna	Podleśna	Wäldchengasse	Podleśna	-	-
Podmiejska	Podmiejska	Schützenstraße	Podmiejska	-	-
Pola	Pola	-	-	-	-
Polna	Polna	Peldstraße	Polna	-	-
Południowa	Południowa	-	-	-	-
Pomorska	Pomorska	Blaskowitzstraße	Pomorska	Wierzbowa	-
Poprzeczna	Poprzeczna	-	-	-	-
Porębska	Porębska	Dorfstraße	Porębska	-	-
Pasaż Powstańców Śląskich	Pasaż Powstańców Śląskich	-	-	-	-
Poziomkowa	Poziomkowa	-	-	-	-
Poznańska	Poznańska	Nebenweg	Poznańska	-	-
Północna	Północna	Grabenweg	Północna	-	-
Prosta	Prosta	Langgasse	Prosta	-	-
Prusa	Prusa	-	-	-	-
Przejazd	Przejazd	Zufuhrstraße	Przejazd	-	-
Przemysłowa	Przemysłowa	Ziegelstraße	Ceglana	-	-
Przyjaźni	Przyjaźni	-	-	-	-
Przytorze	Przytorze	-	-	-	-
Radosna	Radosna	-	-	-	-
Aleja Rajczaka	Aleja ZWM	-	-	-	-
Reja	Reja	Wilhelm-Busch-Straße	Reja	-	-
Robotnicza	Robotnicza	-	-	-	-
Rolna	Rolna	-	-	-	-
Różana	Różana	-	-	-	-
Rycerska	Rycerska	-	-	-	-
Sadowa	Sadowa	-	-	-	-
Sejmowa	Sejmowa	-	-	-	-
Sienkiewicza	Sienkiewicza - Osiedle	-	-	-	-
Sieradzka	Sieradzka	Adolf-Hitler-Straße-West	Sieradzka/ Daszyńskiego	Sieradzka	Stefana
Siewna	Siewan	-	-	-	-
Sikorskiego	Sikorskiego	-	-	-	-
Skargi	Marchlewskiego	-	-	-	-
Skłodowskiej-Curie	Skłodowskiej-Curie	Prinz-Eugen-Straße	Kolejowa	Kolejowa	-
-	-	Pflastersteg	Składowa ⁹	Składowa	-
Skrzetuskiego	Skrzetuskiego	-	-	-	-
Słoneczna	Słoneczna	-	-	-	-
Słowackiego	Słowackiego	Walter-Flex-Straße	Słowackiego	-	-
Słowiańska	Słowiańska	-	-	-	-
Sobieskiego	Sobieskiego	-	-	-	-
Sokola	Sokola	Moorweg	Sokola	-	-
Sosnowa	Sosnowa	-	-	-	-

Spacerowa	Spacerowa	Promenadensteg	Spacerowa	-	-
Spokojna	Spokojna	-	-	-	-
Spoleczna	Spoleczna	Quergasse	Spoleczna	-	-
Sportowa	Sportowa	-	-	-	-
Spółdzielcza	Spółdzielcza	-	-	-	-
Srebrna	Srebrna	Breitgasse	Srebrna	-	-
Staszica	Staszica	-	-	-	-
Stawowa	Stawowa	-	-	-	-
Struga	Struga	-	-	-	-
Strzelecka	Strzelecka	Schützenstraße	Strzelecka	-	-
Stwosza	Przodowników Pracy	-	-	-	-
Sucharskiego	Sucharskiego	-	-	-	-
Sylli	Sylli	-	-	-	-
Szadkowska	Szadkowska	Schadecker-Straße	Szadkowska	Szadkowska	Warszawskie Przedmieście
Szaniawskiego	Szaniawskiego	-	-	-	-
Szkolna	Szkolna	Schulstraße	Szkolna	-	-
Szpakowa	Szpakowa	-	-	-	-
Szpitalna	Szpitalna	Meisterweg	Przemysłowa	Przemysłowa	-
Śnieżna	Śnieżna	Heckengasse	Śnieżna	-	-
-	-	Wettergasse	Średnia ¹⁰	-	-
Świerkowa	Świerkowa	-	-	-	-
Targowa	Targowa	-	-	-	-
Tkacka	Tkacka	Webergasse	Tkacka	Tkacka	-
Topolowa	Topolowa	Pappelstraße	Topolowa	-	-
Torfowa	Torfowa	Torfstraße	Torfowa	-	-
Torowa	Torowa	Bahnhofstraße	-	-	-
Traugutta	Traugutta	-	-	-	-
Tulipanowa	Tulipanowa	-	-	-	-
Turystyczna	Turystyczna	-	-	-	-
Tymienicka	Tymienicka	-	-	-	-
Ukośna	Ukośna	-	-	-	-
Uroczna	Uroczna	-	-	-	-
Warcka	Warcka	-	-	-	-
-	-	-	-	Warszawska ¹¹	-
Wąska	Wąska	Teichstraße	Wąska	-	-
Wczasowa	Wczasowa	-	-	-	-
Widawska	Widawska	-	-	-	-
Wiejska	Wiejska	Grenzstraße	Wiejska	-	-
Wiklinowa	Wiklinowa	-	-	-	-
Wierzbowa	Wierzbowa	-	-	-	-
Wilcza	Wilcza	Wiesensteg	Wilcza	-	-
Wileńska	Wileńska	Grundweg	Wileńska	-	-
Wiślana	Wiślana	Weichselstraße	Wiślana	-	-
Wiśniowa	Wiśniowa	-	-	-	-
Wojska Polskiego	Wojska Polskiego	-	-	-	-
Wodna	Wodna	Schlachthofstraße	Wodna	-	-
Wolna	Wolna	-	-	-	-
Wolska	Wolska	Schmale-Straße	Wolska	-	-
Wołodzjowskiego	Wołodzjowskiego	-	-	-	-

Wrzosowa	Wrzosowa	-	-	-	-
Wschodnia	Wschodnia	Feldstraße	Wschodnia	-	-
Wspólna	Wspólna	Eelengasse	Wspólna	-	-
Wychodnia	Wychodnia	-	-	-	-
Wyspiańskiego	Wyspiańskiego	-	-	-	-
Zachodnia	Zachodnia	-	-	-	-
Zagłoby	Zagłoby	-	-	-	-
Zakątna	Zakątna	-	-	-	-
Zakopiańska	Zakopiańska	Blansenstraße	Zakopiańska	-	-
Zbożowa	Zbożowa	-	-	-	-
Zduńska	Zduńska	-	-	-	-
Zielona	Zielona	Bachstraße	Zielona	Fabryczna	-
Zielonogórska	Zielonogórska	-	-	-	-
Złota	Złota	Goldstraße	Złota	Złota	Złota
Złotnickiego	PKWN	Rathausstraße	Belwederska	Belwederska	Belweder
Żeglińska	Żeglińska	-	-	-	-
Żeromskiego	Żeromskiego	Schillerstraße	Żeromskiego	-	-
Żółkiewskiego	Żółkiewskiego	-	-	-	-
Żórawia	Żórawia	-	-	-	-
Żytnia	Żytnia	Gorch-Fock-Straße	Żytnia	-	-

- ¹ Droga Cmentarna (do 1934 r. ul. Cicha), dziś nie istniejąca, prowadziła do cmentarza baptystów od ul. Łaskiej.
- ² Droga Polna, dziś nie istniejąca (nazwę zniesiono w 2019 r.), odchodziła od ul. Kaczej na wysokości ul. Przyjaźni.
- ³ Nieistniejąca już dziś ulica pomiędzy centrum handlowym znajdującym się przy ul. Sieradzkiej a rzeką Pichną
- ⁴ Gdańska, obecnie część ul. Zakopiańskiej (od ul. Wodnej w stronę ul. Łódzkiej).
- ⁵ Górnośląska, dziś nie istniejąca, odchodziła od ul. Sieradzkiej i była przedłużeniem dzisiejszej ul. Zachodniej.
- ⁶ Niecała, dziś nie istniejąca, obecnie część ul. Srebrnej.
- ⁷ Wojciechowskiego, jeszcze przed wojną zmieniona została na ul. Obywatelską, wcześniej nosiła nazwę Nowy Świat.
- ⁸ Ordynacka, dziś nie istniejąca, była przedłużeniem ul. Obrońców Westerplatte do ul. Srebrnej.
- ⁹ Składowa, dziś nie istniejąca, znajdowała się na terenie dzisiejszego Szpitala Powiatowego, równoległa do ul. Łódzkiej.
- ¹⁰ Średnia, dziś nie istniejąca, biegła wzdłuż ul. Spacerowej (później przez teren ZPB „Zwoltex”).
- ¹¹ Warszawska, obecnie część ul. Sieradzkiej (od ronda Polskiej Macierzy Szkolnej w stronę wsi Czechy).

Źródło: oprac. własne

Podsumowanie

Współcześnie ulice i place Zduńskiej Woli, których nazewnictwo ulegało na przestrzeni lat wielu przeobrażeniom, mają istotny wpływ na charakterystyczny układ urbanistyczny miasta. Odgrywają one także ważną rolę w codziennym życiu mieszkańców. Ulica Łaska będąca jedną z głównych arterii miasta, łączy centrum Zduńskiej Woli z sąsiednimi miejscowościami w kierunku Łodzi. Na ulicy tej znajdują się różne instytucje, sklepy, restauracje, hotele i punkty usługowe. Od zawsze uchodziła za główną ulicę miasta, toteż jej nazwa z różnych przyczyn podlegała zmianom. Nie mniej ważne pozostają

ul. Sieradzka, Szadkowska czy Kościelna i Złota. Miasto posiada kilka urokliwych placów, które są miejscem spotkań i różnorodnych uroczystości i wydarzeń kulturalnych (Plac Wolności, Plac Zwycięstwa). W ostatnim czasie odnotowuje się powstanie kilku skwerów, którym nadano nazwy osób mających związek z miastem (np. skwer Zenona Anstadta lub Pawła Królikowskiego). Są to tereny o charakterze zielonym i rekreacyjnym, gdzie mieszkańcy mogą odpoczywać i spędzać wolny czas na świeżym powietrzu. Podróżowanie do większych miast, takich jak Łódź czy Kalisz ułatwia ul. Łódzka (wcześniej XXV-lecia PRL), powstała pod koniec lat 60. ubiegłego wieku i uchodząca za obwodnicę miejską.

Ciągi komunikacyjne na terenie Zduńskiej Woli dziś o zróżnicowanej nomenklaturze ułatwiają jej mieszkańcom szybkie dotarcie do dzielnic mieszkaniowych, stref przemysłowych czy terenów zielonych. Zapewne w niedalekiej przyszłości powstaną kolejne, które zyskają swoje nazwy. Dobrze byłoby aby nazewnictwo to miało charakter lokalny, gdyż znacząco przyczyni się to do upamiętnienia ważnych osób w historii miasta.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Główne Akt Dawnych

- Rada Administracyjna Królestwa Polskiego, sygn. 188/18.
- Zbiór Kartograficzny, sygn. 402/429-129; 488-35; 488-36A, 36B; 488-37.

Archiwum Państwowe w Łodzi

- Rząd Gubernialny Kaliski, sygn. 92/3293.

Archiwum Państwowe w Łodzi Oddział w Sieradzu

- Akta miasta Zduńskiej Woli, sygn. 11/87.

Muzeum Historii Miasta Zduńska Wola

- Kopa cyfrowa mapy Zduńskiej Woli z 1902 r.
- Kopa cyfrowa mapy Zduńskiej Woli z 1907 r.

Źródła publikowane

Anordnung über Ortsnamenänderung im Reichsgau Wartheland vom 18 Mai 1943, „Verordnungsblatt des Reichsstatthalters im Warthegau” 1943, nr 12.

Dziennik Urzędowy 1972, nr 50, poz. 325.

Dziennik Urzędowy 1974, nr 47, poz. 291.

Dziennik Urzędowy Województwa Kaliskiego z 11 grudnia 1927 r., nr 50.

Dziennik Urzędowy Województwa Łódzkiego z dnia 13 kwietnia 2022 r., poz. 2024.

Dziennik Urzędowy Województwa Łódzkiego z dnia 14 grudnia 2022 r., poz. 7410, 7411.

Dziennik Urzędowy Województwa Łódzkiego z dnia 16 listopada 2023 r., poz. 9328.

Dziennik Urzędowy Wojewódzkiej Rady Narodowej w Łodzi z dnia 1 grudnia 1954 r., nr 11, poz. 39.

Opracowania

Bartoszewicz A., Bartoszewicz H., *Obraz kartograficzny miast Królestwa Polskiego 1815–1836*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 2020, t. 68, nr 2.

Bartoszewicz H., *Przełom w kartowaniu przestrzeni miejskiej. Wielkoskalowe mapy miast Królestwa Polskiego doby konstytucyjnej 1815–1830*, [w:] *Z dziejów kartografii. Kamienie milowe w kartografii*, pod red. J. Ostrowskiego i P. Wespiańskiego, t. 17, Warszawa 2013.

Chlebowski B., Sulimierski F., Walewski W., *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 3, Warszawa 1882.

Chlebowski B., Sulimierski F., Walewski W., *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 14, Warszawa 1895.

Gałczyński P., *50 lat Spółdzielni Mieszkaniowej „Lokator” w Zduńskiej Woli*, Zduńska Wola 2008.

„Klinika” z 3/15 listopada 1866 r., nr 10.

Kościan T., *Kalendarium Zduńskiej Woli*, Zduńska Wola 1995.

Mazurkiewicz D., *Miasto Zduńska Wola w Polsce Odrodzonej 1918–1939 - z dziejów samorządu*, Zduńska Wola 2018.

„Miejski Informator Gospodarczy 1990–2000” 2000.

Nejman E.H., *Cztery pokolenia rodu Złotnickich w Zduńskiej Woli*, Zduńska Wola 2010.

Nejman E., Stulczewski J., *Stefan Złotnicki (1779–1847) – założyciel miasta Zduńska Wola, podprefekt powiatu szadkowskiego, szlachcic i wolnomularz*, „Biuletyn Szadkowski” 2017, t. 17.

Opis miasta Zduńskiej Woli z 1860 r. sporządzony przez burmistrza Feliksa Piotrowskiego, oprac. J. Śmiałowski, Zduńska Wola 2000.

Poradowski R., *Zduńska Wola i okolice*, Zduńska Wola 1984.

„Rocznik Statystyczny Miasta Zduńskiej Woli 1971” 1971, t. 1.

Stulczewski J., *Gmina Zduńska Wola w latach 1945–1989*, [w:] *Monografia Gminy Zduńska Wola. Od rozbiorów do współczesności*, pod red. J. Stulczewskiego i Z. Włodarczyka, Zduńska Wola 2023.

Śmiałowski J., *Zduńska Wola. Monografia miasta do 1914 roku*, Łódź 1974.

Śmiałowski J., *Złotnicy – cztery wieki rodu*, „Na Sieradzkich Szlakach” 1999, nr 1. *Tabella miast, wsi, osad Królestwa Polskiego z wyrażeniem ich położenia i ludności alfabetycznie ułożona w Biórze Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Politycy*, t. 1, A–Ł, Warszawa 1827.

Witryny internetowe

Olejniczak A., *Co ma wojewoda do placu Zwycięstwa?*, <https://zdunskawola.nasze-miasto.pl/co-ma-wojewoda-do-placu-zwyciestwa/ar/c1-4331721>